

Sagorevanje uglja je najveći pojedinačni izvor zagađenja vazduha na Zapadnom Balkanu, a glavnu ulogu imaju termoelektrane. Kompanije koje njima upravljaju i države regiona ne pridržavaju se zakona o emisijama štetnih gasova. Isto važi za ostala velika ložišta - industrijske pogone s najvećom potrošnjom energije, a ona su u industrijskoj delatnosti najodgovornija za zagađivanje pored proizvodnje struje. S termoelektranama na ugalj neće biti moguće dostići ugljeničnu neutralnost do polovine veka. Takođe, industriji preči finansijski krah ukoliko brzo ne počne da usvaja čistije tehnologije.

Koji je put ka čistijem vazduhu na Zapadnom Balkanu? Jedan od najvećih zagađivača je elektroenergetski sektor, konkretnije termoelektrane na ugalj. Ako pogledamo samo u industriji, pored delatnosti proizvodnje električne energije, u zagađivanju vazduha vode postrojenja za čiji su rad potrebne velike količine energenata. Reč je o čeličanicama, cementarama, rafinerijama i drugim žarištima zagađenja na lokalnom i širem nivou. Ugalj se koristi i u teškoj industriji i za grejanje u toplanama, manjim kotlarnicama i domaćinstvima, tako da bi prelaskom na čistija goriva nestao najveći pojedinačni uzrok zagađenja vazduha.

Deo električne energije proizvedene iz uglja je u velikoj meri ostao stabilan bez znakova umanjenja tokom petogodišnjeg perioda. Uprkos smanjenju domaće tražnje 2020. godine, proizvodnja iz elektrana na ugalja je povećana sa 4% na 11% u zemljama Zapadnog Balkana, što čini 63% ukupne proizvedene električne energije.

Građani ne svojom voljom daju milijarde evra industriji uglja

Štaviše, i dalje se radi na projektima izgradnje i rekonstrukcije termoelektrana na ugalj, uz širenje ugljenokopa. Čak i ukoliko bi se stari kapaciteti ugasili kada se novi puste u pogon, nastavilo bi se ekstremno zagađivanje vazduha, što bi produžilo ovisnost od uglja za više decenija.

Države regiona su 2019. isplatile 72,7 miliona evra direktnih subvencija proizvođačima struje iz uglja. Ta suma je pritom relativno sitna kada se uporedi sa državnim garancijama za zajmove, vrednim čak 2,15 milijardi evra. Govorimo o novcu svih građanki i građana, a ovakve odluke se donose bez učešća javnosti.

Pri proizvodnji struje iz uglja i ostalim industrijskim aktivnostima oslobađaju se sumporni oksidi (SO_x) i to pogotovo sumpor-dioksid (SO_2), zatim praškaste materije, koje nazivamo i suspendovanim ili PM česticama, azotni oksidi (NO_x), nemetanska isparljiva organska jedinjenja - NMVOC, i teški metali poput arsenika, kadmijuma, olova i žive.

Svi oni ugrožavaju zdravlje i životnu sredinu. Na primer, emisije sumpora u vazduh dovode do povećanja kiselosti zemljišta i tako ugrožavaju poljoprivredu. Udeo prevoza materijala ne uračunava se u zagađenje vazduha koje potiče iz industrije.

Propisi i zakoni se ne primenjuju

Velik deo pravnih tekovina Evropske unije na polju životne sredine već je ušao u nacionalno

zakonodavstvo Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Kosova, Srbije i Severne Makedonije. Međutim, usled neprihvatanja odgovornosti u celom lancu od vlasti do operatera industrijskih postrojenja i manjka mehanizama za primenu propisa, i dalje se premašuju dozvoljeni nivoi zagađujućih materija u vazduhu. Vlade i dalje posmatraju uglj kao strateški resurs. Kompanijama iz tog sektora, od kojih su skoro sve u državnom vlasništvu, tolerišu se prekršaji i odlaganje uvođenja mera zaštite životne sredine. Istovremeno, i privatnim, uglavnom stranim investitorima u energetske intenzivnoj industriji dozvoljeno je da nesmetano rade uprkos nepoštovanju standarda i propisa o zagađivanju. Mnoge zemlje regiona su 2020. premašile maksimalne nivoe sumpor-dioksida (SO₂) i prašastih materija ili PM čestica dozvoljene u nacionalnim planovima za smanjenje emisija (NERP). Protiv svih zemalja regiona osim Albanije su pokrenuti postupci zbog kršenja Ugovora o osnivanju Energetske zajednice i kršenja Direktive o velikim ložištima. Zagađenje iz termoelektrana na uglj na Zapadnom Balkanu ima i prekogranični uticaj. Skoro 19.000 smrtnih slučajeva su se ukupno dogodila od 2018. do 2020. u regionu Evrope zbog ukupnih emisija elektrana na uglj na Zapadnom Balkanu. Od toga, više od 50 odsto (10.800) bilo je u zemljama EU, skoro 30 odsto (6.500) na Zapadnom Balkanu, a ostatak u susednim zemljama⁸.

Bez kompromisa do ugljenične neutralnosti 2050. godine

Države regiona su opredeljene da se priključe EU, što podrazumeva primenu svih tamošnjih propisa za zaštitu okoline i kao i cilj da se neto emisije ugljen-dioksida (CO₂) najkasnije 2050. svedu na nulu⁹. Budući da su na Zapadnom Balkanu termoelektrane na uglj najveći izvor ovog gasa s efektom staklene bašte, teško je zamisliti da ta postrojenja mogu da opstanu.

Slične ambicije EU ima i za ostalu industriju, pa podstiče razvoj tehnologija za korišćenje struje i vodonika, uz hvatanje i skladištenje CO₂. Čak postoje eksperimentalni programi za proizvodnju goriva i drugih materijala iz ugljen-dioksida.

Većina zemalja članica je odredila rok za odbacivanje uglja, a termoelektrane koje koriste to gorivo se ubrzano gase. U regionu, na primer Tuzla 4 u Bosni i Hercegovini kao i određeni kotlovi termoelektrane Kolubare A3 imaju opt-out period do marta 2022.godine.

Termoelektrana Kakanj u Bosni i Hercegovini kao i Termoelektrana Morava u Srbiji imaju do kraja proleća 2022. godine. A više kotlova Kolubare A3 i A5 imaju rok do kraja godine 2023, kao i takođe TE Tuzla 310. Osim sve strožih ekoloških propisa, vlasnici tih i drugih pogona na fosilna goriva opterećeni su troškovima na ime dozvola za ispuštanje ugljen-dioksida. Cena ovih sertifikata na berzi već mesecima dostiže nove rekordne visine.

Skupi filteri za gorivo bez budućnosti

Štaviše, iz Evropske komisije dolaze i poruke da naftni i petrohemijski sektor nemaju budućnost, a da će fosilni gas imati samo ulogu prelaznog goriva. EU takođe planira da ubrzo uvede porez na CO₂ za stranu robu i usluge, što bi verovatno automatski udavilo

mnoge izvozno orijentisane zagađivače u našem regionu. Nije isključeno da će svi navedeni mehanizmi biti dalje pooštřavani i da će se podizati lestvica za ublažavanje globalnog zagrevanja i njegovih posledica.

Osim što na Zapadnom Balkanu kasne projekti rekonstrukcije, ugradnje filtera i instaliranja postrojenja za odsumporavanje u termoelektranama, pa se zagađivanje vazduha nastavlja i ugrožava javno zdravlje, ti skupi zahvati će podići troškove njihovog zatvaranja¹¹. Ono se sve više čini neminovnim. Treba reći i da sva rečena oprema za zaštitu životne sredine radi na struju, a logično je da će je proizvoditi ista termoelektrana na ugalj, pa se onda povećava potrošnja tog fosilnog goriva.

Uloga građana i civilnog društva

Da bi se u industriji suzbilo zagađivanje vazduha, najvažnije je da nadležne institucije imaju nula tolerancije prema kršenju ekoloških zakona i standarda¹². Civilno društvo može da doprinese jačanjem svojih kapaciteta za pokretanje sudskih postupaka, što će poboljšati sudsku praksu.

Pravne intervencije treba da budu praćene kampanjama za podizanje svesti građana i građanki radi zadobijanja podrške. Oni takođe imaju važnu ulogu u alarmiranju vlasti i vođenju medijskih kampanja, a po Arhuskoj konvenciji imaju pravo da učestvuju u donošenju odluka pri analizi uticaja postojećih i planiranih industrijskih pogona na životnu sredinu. U ovome građanima mogu da im pomognu međunarodne institucije i organizacije za zaštitu okoline.

Lokalne zajednice koje trpe posledice zagađenja iz obližnje industrije posebno su važne za pokretanje vlasti da reaguju. Ozbiljan faktor mogu biti i međunarodne finansijske institucije poput Evropske banke za obnovu i razvoj i Svetske banke, pa i privatni kreditori, ukoliko budu uslovljavali odobravanje pozajmica poštovanjem ekoloških propisa.

Jači smo zajedno

Nezavisno pravosudno telo i novčane kazne mogli bi da se uvedu u okviru Energetske zajednice, međunarodne organizacije koja posreduje u širenju energetskeg tržišta EU na zemlje među kojima su i države Zapadnog Balkana. Za takav potez neophodna je podrška administracije u Briselu, ali i civilnog društva i zemalja u regionu.

Ceo Zapadni Balkan se bori s manje ili više istim izazovima, među kojima je i industrijsko zagađenje. Zato su zajednički nastupi aktivističkih grupa pred Evropskom unijom, Energetskom zajednicom i međunarodnim organizacijama efektniji od pojedinačnih. Ispunjavanjem obaveza iz Zelene agende za Zapadni Balkan, koje su države regiona preuzele kada su u novembru 2020. potpisale Sofijsku deklaraciju, otvara se pristup bespovratnim sredstvima i drugim finansijskim instrumentima EU za pravednu tranziciju. I bez svega ovoga, rudnici uglja i termoelektrane uglavnom ne bi mogli da opstanu na tržištu kad ne bi dobijali pomenute subvencije. Ovaj novac bi morao da se preusmeri u socijalne programe i prekvalifikaciju radnika, saniranje i prenamenu postrojenja i rudnika i razvoj

projekata za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora. Elektroenergetski sistem bi se na taj način transformisao uz minimalni udarac po društvo, energetske bezbednost i javne finansije.

Ugljenokopi zauzimaju ogromnu površinu i mogu biti iskorišćeni za instaliranje solarnih elektrana koje će nadomestiti kapacitete za proizvodnju električne energije.

U svakom slučaju, društvo je izuzetno ugroženo zbog zagađenosti vazduha i bez primene zakona o zaštiti životne sredine ozbiljnije poboljšanje nije moguće. Industrijski proizvođači, i veliki i mali, moraju da se okrenu čistijim tehnologijama, inače neće moći da opstanu.

Zapadni Balkan je, između ostalog, prihvatio da se uskladi sa sistemom za trgovanje emisijama - EU ETS. Troškovi za dozvole za ispuštanje ugljen-dioksida sve više oslabljuju održivost proizvodnje struje iz uglja. Zbog toga se može očekivati odustajanje od obnove i izgradnje termoelektrana i brže zatvaranje postojećih, što bi onda drastično smanjilo zagađenost vazduha.

Izvor: reri.org.rs